

แนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูการปลูกพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา*

CULTURAL CAPITAL MANAGEMENT FOR REGENERATION THE PLANTING OF BETEL LEAF AN MODEL COMMUNITY, SONGKHLA PROVINCE

เยาวลักษณ์ ตระกูลเมธี^{1*}, วิมล งามยิ่งยวด²

Yaowalak Trakulmaykee^{1*}, Wimol Ngamyinyuad²

¹คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา ประเทศไทย

¹Hatyai Business School, Hatyai University, Songkhla, Thailand

²คณะศึกษาศาสตร์ และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา ประเทศไทย

²Faculty of Education and Liberal Art, Hatyai University, Songkhla, Thailand

*Corresponding author E-mail: yaowalak@hu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ และเพื่อศึกษาแนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูฟื้นฟูการปลูกใบพลูในชุมชนต้นแบบของจังหวัดสงขลา เป็นการศึกษาวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ปลูกพลู ผู้รับซื้อ ผู้ค้าปลีก จำนวน 40 คน 2) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำพิธีกรรม ปราชญ์ชุมชน จำนวน 10 คน 3) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาชุมชน จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 60 คน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและสรุปภาพรวม พื้นที่การศึกษาในระดับตำบลได้แก่ จะโหนด สนามชัย ท่าข้าม และทุ่งหวัง เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ด้วยการสนทนากลุ่มและการสะท้อนคิดแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลู ได้แก่ วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตภูมิปัญญาการปลูก ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ วัฒนธรรมทางการค้า และวัฒนธรรมด้านการรักษาโรค สำหรับแนวทางการฟื้นฟูการปลูกพลูในชุมชนต้นแบบ ได้แก่ 1) สร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าและมูลค่าของใบพลูไปสู่เยาวชนรุ่นใหม่ 2) สร้างแหล่งเรียนรู้พืชพลู เพื่อเป็นศูนย์กลางเรียนรู้การปลูกพลู จัดกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ และเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ และ 3) สร้างกลุ่มอาชีพปลูกพลู เพื่อเพิ่มผลผลิต รูปแบบเหล่านี้เป็นแนวทางการจัดการฟื้นฟูการปลูกพลูบนฐานบูรณาการวัฒนธรรมพลู ภายใต้แนวคิด การรักษา สืบทอด ต่อยอด เพื่อให้การฟื้นฟูปลูกพลูของชุมชนเกิดยั่งยืน

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม, การฟื้นฟู, พืชใบพลู, ชุมชนต้นแบบ

Abstract

This research aims to study the cultural capital relating to the betel leaf and the regeneration of betel leaf planting in a model community in Songkhla Province for the existence of an ancestor's occupation. The researcher used qualitative research and participatory action research in sub-districts of Songkhla Province consisted of Chanong Sub-district, Sanam Chai Sub-district, Tha Kham Sub-district, and Thung Wang Sub-district. The key informants are 60 persons

categorized into three groups including 1) betel leaf cultivators, buyers, and retailers 40 persons 2) Leader, sub-district headman, village headman, religious ritual leaders and local scholars 10 persons and 3) Members of Sub-district Administrative Organization, District Agricultural Office and Community Development 10 persons. The research instruments consist of in-depth interviews, structured interviews, public participation, and content analysis. The research discovered that the betel leaf signifies an auspicious plant symbolized luck, happiness, respect, and social status. Moreover, cultural capital and betel leaf relate to the way of life, tradition, belief, value, and economy. Thus, In terms of the regeneration of betel leaf cultivation in the ideal community, Songkhla is as the followings: 1) Building awareness on the worth and value of the betel leaf in both culture and economy toward descendant and new-generation youth 2) Establishing betel leaf learning center to combine prior and new knowledge into the context of change, conduct activities to promote the career, and distribute the knowledge to the public and 3) Founding the career group of betel leaf farming to increase the quantity of betel leaf and strengthen the occupation. The method, according to this study, is the suitable regeneration of betel leaf for communities and the era based on integrated betel culture and learning center under the concept of conservation, inheritance, and enhancement to proceed with the continuous and sustainable regeneration of betel leaf planting in the model community, Songkhla Province.

Keyword: Cultural Capital, Regeneration, Betel Leaf, Model Community

บทนำ

ทุนวัฒนธรรมเป็นทรัพย์สินมรดกทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมและเป็นเครื่องมืออันมีมูลค่าและคุณค่าต่อการพัฒนาขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติ ทุนทางวัฒนธรรมมีทั้งสิ่งที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ มรดกทางวัฒนธรรม และศิลปะ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ และแนวปฏิบัติ (อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์, 2561) ซึ่งประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญของการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวัฒนธรรมและ ทุนวัฒนธรรมทรัพยากร ท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560 – 2579) ฉะนั้น ทุกภาคส่วนจึงต้องให้การสนับสนุนจัดการทุนทางวัฒนธรรม เฉกเช่นเดียวกับสงขลา จังหวัด ฝั่ง ตะวันออกของภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย สงขลาเป็นจังหวัดมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมจนได้รับเลือก ให้เข้าร่วมโครงการประตูวัฒนธรรมสู่อาเซียนของกระทรวงวัฒนธรรม สงขลาเป็นทุนวัฒนธรรมหลากหลายทั้งวัฒนธรรม ผี พราหมณ์ พุทธ วัฒนธรรมมุสลิม วัฒนธรรมจีนและกรุงรัตนโกสินทร์ จนก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบ เฉพาะตัวของสงขลา หน่วยงานรัฐและเอกชนได้ร่วมกันจัดการทุนทางวัฒนธรรม นำทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ของสงขลา มาดัดแปลงต่อยอดในรูปแบบสินค้าและบริการ ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าแก่ผลิตภัณฑ์ในชุมชนและ ทำให้คนในชุมชนมีรายได้สามารถพึ่งพาตนเองได้ (เปรมชัย จันทร์จำปา, 2558) ในเชิงเศรษฐกิจทุนทางวัฒนธรรมจึง เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาที่สามารถสร้างเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ (กัญญารัตน์ แก้วกมล และ คณะ, 2563); (ศัพล จันเพชร และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2560)

จาก ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560 - 2579) พบว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มอุตสาหกรรม สร้างสรรค์ วัฒนธรรม และบริการที่มีมูลค่าสูง ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการเกษตรโดยเฉพาะพืชสมุนไพร โดย ให้บรรจุไว้ในแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย พ.ศ. 2560-2564 เพื่อส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญา

เกี่ยวกับสมุนไพรไทย พัฒนาระบบการผลิตการตลาดและการนำไปใช้ประโยชน์ อันจะส่งผลต่อความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) และปัจจุบัน พืชสมุนไพรได้ถูกจัดเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญชนิดหนึ่งของประเทศไทย เนื่องจากความต้องการ ใช้สมุนไพรในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากความสนใจในการดูแลสุขภาพด้วยผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ประกอบกับสมุนไพรสามารถปรับเปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลายชนิด ตลาดจึงให้ความสนใจ และ มีความต้องการจำนวนมาก สมุนไพรไทยหลายชนิดได้ถูกส่งออกเป็นรูปของวัตถุดิบไปยังต่างประเทศ ซึ่งหนึ่งในสมุนไพรเหล่านั้นได้รวมพืชใบพลูด้วย (ชนิดรัตน์ที่สุริยวิทยาเวช, 2562) พืชสมุนไพรใบพลูเป็นพืช อยู่คู่สังคมไทยมาตั้งแต่ยุคสุโขทัย ดังที่ โสพิศ โพธิ์สุวรรณ ได้กล่าวว่า บนหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ได้ปรากฏเรื่องของพลูไว้ว่า “เมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีปุครู มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไร่มีนา มีถิ่นมีถ่าน มีบ้านเล็กบ้านใหญ่ มีปาม่วง ป่าขาม” นอกจากนี้ พลูยังมีบทบาทสำคัญใช้เป็นของรับแขกคู่กับหมาก พานหมากพลูเป็นเครื่องแสดงตำแหน่งและฐานะ ซึ่งปรากฏในบันทึกเกี่ยวกับการกินหมากพลูของคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “เป็นธรรมเนียมเจ้าของบ้านต้องเชื้อเชิญให้นั่งและส่งเทียนหมากให้แก่แขกรับประทานด้วยมือเอง” (โสพิศ โพธิ์สุวรรณ, 2543) จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พลูมีความเชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของผู้คนผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทย พลูเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างคนกับสิ่งต่าง ๆ จึงได้ก่อตัวเกิดเป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับพลูขึ้น (จิรวรรณ ศรีหนูสุด และวนิษา ตีคำ, 2561)

จากการที่ ประเทศไทยได้มีนโยบายผลักดันและส่งเสริมพืชสมุนไพร ดังปรากฏในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนแม่บทแห่งชาตินั้น จังหวัดสงขลาจึงกำหนดให้พืชสมุนไพรเป็นพืชทางเลือกตามแผนพัฒนาจังหวัดสงขลา 4 ปี (พ.ศ. 2561-2564) (กรมพัฒนาที่ดิน, 2564) และจัดทำแผนนโยบายส่งเสริมการปลูกพลูส่งต่างประเทศ (สุธิดา พฤษ์อุดม, 2563) (จังหวัดสงขลาจะปลูกพลูในพื้นที่ตำบลสนามชัย ตำบลท่าข้าม ตำบลทุ่งหวัง และตำบลจะโหนด โดยมีวัตถุประสงค์ปลูกพลูเพื่อส่งขายทั้งตลาดสงขลาและตลาดต่างประเทศ ในอดีตชาวชุมชนต้นแบบสงขลาจะปลูกพลูเป็นอาชีพเสริม ปัจจุบันการปลูกพลูถือเป็นอาชีพหลักและทำให้ชาวบ้านมีรายได้อย่างต่อเนื่องวันละ 300-1,000 บาท (ศูนย์ข่าวหาดใหญ่, 2560); (การศึกษานอกโรงเรียน, 2560) แต่อย่างไรก็ตาม จากคำบอกกล่าวของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนต้นแบบ 4 ตำบล พบว่า ปัจจุบันความนิยมปลูกพลูของชาวบ้านในชุมชนต้นแบบได้ลดลง ปัญหาด้านราคาพลูตกต่ำ เนื่องจากชุมชนไม่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมด้านการรวมกลุ่มอาชีพ อาชีพปลูกพลูไม่ได้รับความสนใจจากลูกหลาน ภูมิปัญญาการปลูกพลูของบรรพบุรุษขาดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งพื้นที่สงขลาจะเกิดปัญหาอุทกภัยน้ำท่วมซึ่งอยู่เสมอมักทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปลูก ประกอบกับเกิดสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัส Covid-2019 เป็นอุปสรรคต่อการขนส่งทำให้การสั่งซื้อพลูลดน้อยลง จึงทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ขาดความมั่นใจในอาชีพปลูกพลู (ประสิทธิ์, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2565; ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์วันที่ 30 เมษายน 2565; สมนึก, สัมภาษณ์วันที่ 17 เมษายน 2565; สุภาพร, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2565) ด้วยเหตุและอุปสรรคเหล่านี้อาชีพทำสวนพลูในชุมชนต้นแบบจึงมีโอกาสนสูญหายไป และในอนาคตเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนจะไม่รู้จักคุณค่าและมูลค่าของพืชชนิดนี้ ดังนั้น หากมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับรู้เกี่ยวกับพืชใบพลู นำความรู้ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพลูและวัฒนธรรมพลูที่มีอยู่ดั้งเดิมมาเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักรู้เห็นคุณค่าของพืชใบพลูภายใต้การรักษา สืบทอด และต่อยอด ให้เหมาะสมกับยุคสมัย พลูจะเป็นที่รู้จักและการทำปลูกพลูจะได้รับความนิยมขึ้นมาอีกครั้ง

บทความวิจัยนี้ จึงเป็นการนำเสนอบริบทวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลู ทุนวัฒนธรรมในชุมชนต้นแบบที่เกี่ยวข้องกับใบพลูและการใช้ทุนทางวัฒนธรรมพลูเป็นแนวทางฟื้นฟูการปลูกพลูในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา พลูมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ประเพณี ความเชื่อมายาวนาน จนก่อตัวกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม การได้เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพืชใบพลูกับคนในชุมชน จะทำให้คนในชุมชนต้องถวิลหาความตระหนัก หวงแหน ภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าและมูลค่าของพืชใบพลูมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ การฟื้นฟูการปลูกพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบในจังหวัดสงขลาให้เติบโตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาทางการรักษาโรคของพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูฟื้นฟูการปลูกพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาโดยใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative approach) เน้นการใช้วิธีการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field research) ให้ชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และใช้ข้อมูลเอกสารประกอบบางส่วนตามประเด็นที่ศึกษา โดยมีขอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนต้นแบบ 4 ตำบล คือ ตำบล จะโหนด อำเภोजะนะ ตำบลสนามชัย อำเภอสทิงพระ ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ และตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งปลูกพลูที่สำคัญของจังหวัด ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ บริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาทางการรักษาโรคของพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลู และ แนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง กับพืชใบพลูฟื้นฟูการปลูกพืชใบพลู ในชุมชนต้นแบบ ประชากรในการศึกษา ได้แก่ ผู้ปลูกพลู เครือข่ายผู้รับซื้อและผู้ค้า ผู้นำพิธีกรรม ปราชญ์ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวนทั้งสิ้น 60 คน ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ปลูกพลูผู้รับซื้อ ผู้ค้าปลีก จำนวน 40 คน 2) ผู้นำกลุ่ม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนาหรือพิธีกรรม ปราชญ์ชุมชน จำนวน 10 คน และ 3) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน จำนวน 10 คน การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้เกณฑ์การคัดเลือกแบบเจาะจงเลือก (Purposive sampling) โดยตั้งเกณฑ์คุณสมบัติไว้ โดยกลุ่มเป้าหมายต้องมีลักษณะเป็นผู้มีหน้าที่ปฏิบัติอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใน 3 กลุ่ม ควบคุมการเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดและเป็นผู้ที่สมัครใจ โดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานท้องถิ่น และตรวจสอบ ความถูกต้องโดยผู้วิจัยอีกครั้งหนึ่ง ขั้นตอนการวิจัย แบ่งเป็นระยะดังนี้ ระยะแรก ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและชี้แจงผู้เกี่ยวข้อง ระยะที่สองขึ้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทำการสัมภาษณ์สนทนากลุ่มย่อย และระยะ ที่สามจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมเรียนรู้ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนด การวิเคราะห์ข้อมูลนำข้อมูลที่ได้มาหาความสัมพันธ์ของข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) อ้างอิงคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูล ที่ได้มาประมวลผลวิเคราะห์ความเชื่อมโยง เรียบเรียงเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอโดย การพรรณนา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ นำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา (Content Validity) และความสมบูรณ์ด้านการใช้ภาษาและความเที่ยงตรงของข้อคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยกำหนดค่า IOC ตั้งแต่ 0.60-1.00 (Index of item objective congruence) การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) การสังเกต (Observation) และการถอดบทเรียนจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผลการวิจัย

การศึกษา เรื่อง แนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูการปลูกพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1. บริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาการรักษาโรคจากใบพลู และทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา

1.1 วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และภูมิปัญญาการปลูก พบว่า ในชุมชนต้นแบบพลูได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของคน ในฐานะพืชใช้บริโภค ชาวบ้านผู้สูงอายุคนในชุมชน เล่าว่า ตั้งแต่จำความได้ก็เห็นว่ามีมีการปลูกพลูในชุมชนแล้ว อดีตพลูเป็นพืชที่ใช้กินกับหมากในเวลาว่างซึ่งเปรียบเสมือนขนมขบเคี้ยวสมัยปัจจุบัน และทุกบ้านจะเตรียมตะกร้าหมากพลูหรือเขียนหมากพลูไว้ต้อนรับแขก ดังที่ ผู้ให้ข้อมูล ได้กล่าวถึงการกินหมากกินพลูว่า เริ่มกินหมากตั้งแต่เด็กเป็นของกินเล่น จนกลายเป็นวิถีธรรมเนียมปฏิบัติ สมัยก่อนเด็กและคนสูงอายุในบ้านจะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจากกิจกรรมที่เด็ก ๆ ช่วยตำหมากทำพลูห่อเป็นคำให้ผู้สูงอายุในครัวเรือน ภาพพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและคนสูงอายุเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เกิดจากเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมกินพลูกินหมาก สำหรับวัฒนธรรมภูมิปัญญา การปลูกพลู ชาวบ้านในชุมชนต้นแบบได้รับการถ่ายทอดวิธีการปลูกมาจากรุ่นปู่ย่าตาทวดของแต่ละครัวเรือน รูปแบบการปลูกแต่เดิมนิยมปลูกในพื้นที่บ้านหรือปลูกพลูไว้เป็นกำแพงรั้วบ้านแบ่งเขต ต่อมามีการปลูกเป็นพืชแซมพืชอื่น ปัจจุบันบางพื้นที่ได้พัฒนาการปลูกสู่รูปแบบเป็นไร่สวนเพื่อขาย จากการบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล พบว่า ก่อนปี พ.ศ. 2561 ราคาใบพลูสดกิโลกรัมละ 16-60 บาท บางช่วงราคาพลูสูงถึงกิโลกรัมละ 180 บาท นอกจากทุนทางวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาการปลูกแล้ว วัฒนธรรมการค้าขายพลูได้พัฒนาจากเดิมที่มีไว้เพื่อบริโภคและเพื่อแจกใช้ในพิธีกรรมของชุมชน สู่การค้าขายส่งออกตลาดต่างประเทศ การที่พลูมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนต้นแบบ ตั้งแต่อดีตจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษ จนเกิดเป็นอาชีพปลูกพลูสร้างมูลค่าในปัจจุบัน ผ่านวัฒนธรรมการบริโภควัฒนธรรมภูมิปัญญาการปลูก จึงถือว่าพืชใบพลูเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และด้านภูมิปัญญา ที่มีคุณค่าประโยชน์สามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชน

1.2 วัฒนธรรมด้านการรักษาและการแพทย์ไทย จากการศึกษาของ สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ และคำบอกเล่าของผู้นำพิธีกรรมในตำบลทุ่งหวัง พบว่า ในอดีตการแพทย์แผนปัจจุบันยังเข้าไม่ถึงชุมชน หมอพื้นบ้านอาศัย พืชสมุนไพรในการรักษาโรค พืชใบพลูเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่งนิยมนำส่วนของใบพลูทำเป็นยาแก้โรคต่าง ๆ ใบพลูกั้นสดเป็นยาขับลม ผื่นคันลมพิษใช้ใบพลูตำละเอียดผสมเหล้าขาวทา ใบพลูสกัดน้ำมันหอมระเหยเป็นส่วนประกอบยารักษาโรค ผิวหนัง แก้ท้องขึ้นท้องอืดนำใบพลูมาขยี้ทาบนท้อง ขยี้ใบพลู ใส่กระหม่อมเด็ก ป้องกันการเป็นหวัด นำใบพลูเคี้ยวกับหมากพ่นบริเวณถูกพิษหนอน นำส่วนใบมาเคี้ยวจะช่วยระงับกลิ่นปากฟันแข็งแรง คนสมัยก่อนเวลาเดินทางจะพกพาใบพลูและหมากเพื่อใช้พอกแผลสดระงับเลือด เถาพลูนำมาต้มผสมน้ำใช้อาบแก้โรคหิด

1.3 วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้นำพิธีกรรมของชุมชนต้นแบบทั้ง 4 ตำบล พบว่า วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้พืชใบพลูเป็นส่วนประกอบ มีดังนี้

การเกิด ประเพณีการเกิดเป็นประเพณีที่ชาวบ้านในชุมชนต้นแบบใช้หมากพลูในการทำพิธีบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้หมากพลูบูชาพร้อมกับเครื่องบูชาอื่น จากคำบอกเล่าของผู้นำพิธีกรรมในชุมชนต้นแบบพบว่า เมื่อเวลาเด็กคลอดต้องนำหมากพลู รูป เทียน มาใช้ทำพิธีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวจะช่วยให้ลูกและแม่ปลอดภัย เป็นความเชื่อที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน ปัจจุบันพิธีกรรมนี้ ได้ลดน้อยลงมาก เนื่องจากความก้าวหน้าของการแพทย์แผนปัจจุบัน

การบวช ประเพณีการบวชเป็นประเพณีที่ปฏิบัติต่อกันมาของชาวพุทธเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาและแสดงความกตัญญู ในการประกอบพิธีกรรม ผู้ที่บวชจะเตรียมดอกไม้ รูปเทียนและหมากพลูไปถวายบูชาฝากตัวกับพระเพื่อเรียนหนังสือก่อนบวชและถวายพระอุปัชฌาย์ในวันบวช การปฏิบัติแบบนี้สืบทอดมานาน จนกลายเป็นประเพณีนิยม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มผู้ปลูกพลู สรุปได้ว่า สมัยอดีตเจ้าภาพ

งานบวชจะนำพลูไปต้อนรับแขกที่มาในงานบวชซึ่งต้องใช้พลูปริมาณมาก ทั้งเพื่อบริโภคน้ำและจัดเตรียมให้เป็นของฝากนำกลับบ้าน ซึ่งปัจจุบันมีการใช้ใบพลูบูชาพระ บูชาพระอุปชฌาย์ และสำหรับการจัดไว้เพื่อต้อนรับแขกสูงอายุจะมีเตรียมไว้เล็กน้อย

การแต่งงาน ในงานแต่งงานหมากพลูถือเป็นพืชหลักในพิธี จากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้พิธีกรรม พบว่า บทบาทสำคัญของพลูในประเพณีแต่งงานจะควบคุมเกี่ยวกับหมาก พิธีแต่งงาน มีการใช้พลูและหมากในหลายขั้นตอน ตั้งแต่ในขั้นการขอเจ้าสาวจะมีการใส่พลูและหมากลงในพานหรือขันสวาท เรียกว่าขันหมากขอ ในวันแต่งงานจะมีการใส่พลูและหมากในขันเพื่อใช้ในการยกไหว้ ซึ่งเรียกว่าขันหมากแต่ง ทั้งขันหมากขอสาวและขันหมากแต่งจะนำใบพลูมาจัดวางเรียงประดับตกแต่งขันหมากอย่างประณีต ในพิธีพระมีการนำพลูและหมากบูชาพระ ถวายพระสงฆ์ อีกพิธีกรรมหนึ่งที่ยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันและมีการใช้พลูเป็นองค์ประกอบ คือ ในประเพณีกอบหมากกอบพลูของเจ้าบ่าวที่กระทำตอนทำพิธีไหว้ พิธีกรรมนี้สื่อให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับหมากพลูบนหมอน 3 กอง กองขวามือหมายถึงพ่อแม่เจ้าบ่าว กองซ้ายมือหมายถึงพ่อแม่เจ้าสาว ส่วนกองตรงกลางหมายถึงพระรัตนตรัย ให้กอบมารวมกันแล้วกอบขึ้นไปวางไว้บนผ้าแพดานเพื่อบูชาพระและเทวดา ปัจจุบันประเพณีรับรองแขกโดยใช้หมากพลูจะมีปฏิบัติกันบ้าง แต่ไม่มากเหมือนในสมัยอดีต

งานศพ ประเพณีงานศพมีการใช้ใบพลูในพิธีกรรมตั้งแต่การรับรองแขก เจ้าภาพจัดพานหมากพลู โดยจัดพลูเป็นจำนวน 3 คำ นำขึ้นบูชาพระถวายพระสงฆ์ก่อนนำสวด นำหมากพลูห่อและพับเป็นรูปทรง 3 เหลี่ยม เรียกว่าหมากหย่า ให้คู่สมรสของผู้ตายเคี้ยว เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา แสดงถึง การตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตายและคู่สมรส เพื่อให้ผู้ตายหมดห่วง และจำเป็นต้องใช้ใบพลูเท่านั้น ไม่สามารถใช้ใบไม้อื่นทดแทนได้ เพราะมีความเชื่อว่าใบพลูเป็นไม้มงคลและเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่ง ที่มองไม่เห็น

นอกจากจะนิยมนำพลูใช้ในพิธีกรรมงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการเกิดจนตายแล้ว ยังมีการใช้ ใบพลูในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา ครู ครูหมอนในส่วนของการแสดงละครของชุมชนต้นแบบ เช่น การไหว้ครูหมอลงโรงโนราห์ การไหว้ครูหนังตะลุง การทำพิธีครอบครู การตั้งศาลพระภูมิ การทำพิธีสวดบ้าน ในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลามีประเพณีวันสารทไทยหรือประเพณีชิงเปรต ซึ่งเป็นประเพณี ที่ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ตามความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษว่าเป็นการอุทิศบุญกุศลให้กับ ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ จะมีการนำอาหารคาวหวานและพานหมากพลูซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เนื่องจากพลูเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ผลการศึกษาข้างต้น เห็นได้ว่า ในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลามีการใช้ประโยชน์จากใบพลู มาตั้งแต่ในอดีต พลูเป็นส่วนองค์ประกอบของวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมด้านการบริโภค ภูมิปัญญาการปลูก วัฒนธรรมการแพทย์รักษาโรค วัฒนธรรมความเชื่อประเพณีพิธีกรรมและวัฒนธรรมการค้าขาย วัฒนธรรมเหล่านี้มีบทบาทต่อการถือปฏิบัติส่งต่อจิตใจและสร้างประโยชน์สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับใบพลูเหล่านี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าแก่ชุมชนต้นแบบ นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้นำชุมชนจากการจัดกิจกรรมเสวนากลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหา แนวทางการฟื้นฟูการปลูกพลูร่วมกัน ได้สรุปว่า พืชใบพลูมีคุณค่าในบทบาททุนทางวัฒนธรรม และ ควรสนับสนุนให้คงอยู่ในชุมชนต้นแบบต่อไป

2. แนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพลูเพื่อฟื้นฟูการปลูกพลูในชุมชนต้นแบบ

ผลการศึกษา พบว่า ในชุมชนต้นแบบมีผู้รู้ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมพลูในมิติวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และภูมิปัญญาการปลูกพลู คนในชุมชนมีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ทั้งในระดับ ครอบครัว ชุมชน เพียงแต่ขาดการหนุนเสริม สนับสนุน และผลักดันขับเคลื่อนให้เกิดผลสำเร็จเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลผ่านกิจกรรมการสร้างตระหนักรู้ และกิจกรรมการสนทนากลุ่มร่วมกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปลูก ผู้ค้า และผู้แทนจากโรงเรียน เพื่อค้นหารูปแบบแนวทางร่วมกับคนในชุมชนต้นแบบ พบว่า การนำทุนทาง

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพลของชุมชนต้นแบบไปฟื้นฟูการปลูกพลในพื้นที่ มีแนวทางดังต่อไปนี้ 1) การให้ความสำคัญกับการสืบทอดทุนวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของผู้รู้และบรรพบุรุษ เรื่องการปลูกพลแก่คนในครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนต้นแบบเพื่อส่งเสริมการปลูก 2) การส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณค่าและประโยชน์ของพืชใบพลูที่สะท้อนมาจากทุนทางวัฒนธรรม โดยใช้วิธีบูรณาการเรื่องราวทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูร่วมกับการปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม เช่น ให้องค์กรในชุมชนและโรงเรียนหรือสถานศึกษานำองค์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าพืชใบพลูที่อยู่ในทุนวัฒนธรรมด้านการบริโภค วัฒนธรรมด้านประเพณีพิธีกรรมที่มีพลเป็นส่วนประกอบสื่อสารต่อยอดให้นักเรียนหรือเยาวชนได้เรียนรู้เรื่องราวพืชใบพลูของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนได้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และ 3) การสร้างกลุ่มอาชีพปลูกพลและสร้างแหล่งเรียนรู้ เพื่อนำทุนวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและของสมาชิกกลุ่มมาบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งแก่อาชีพปลูกพลในชุมชนต้นแบบ จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาพ่อค้าคนกลางและเพิ่มช่องทางจำหน่ายและเพื่อรักษาความรู้วัฒนธรรมการปลูก การปลูกพลในชุมชนต้นแบบก็จะสามารถฟื้นฟูได้อย่างยั่งยืน สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ ในทุนทางวัฒนธรรมของตนเอง

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาในชุมชนต้นแบบ 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลจะโหนง ตำบลท่าข้าม ตำบลทุ่งหวัง และตำบลนามชัย ของจังหวัดสงขลา ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา มีลักษณะ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สอดคล้องกับการศึกษาของวาสนา อาจสาลิกรณ์ และคณะ ที่สรุปว่า ลักษณะและบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมมี 2 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญา และ 2) ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ประกอบด้วย สิ่งที่มีตัวตนที่อยู่กับอยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย อาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ เครื่องประกอบอาชีพ (วาสนา อาจสาลิกรณ์ และคณะ, 2563)

ผู้วิจัยพบประเด็นบริบททางวัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม วัฒนธรรมด้านการรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลู ภูมิปัญญาการปลูกใบพลู และทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับใบพลูของชุมชนต้นแบบ อภิปรายได้ดังนี้ 1) วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาการปลูก และวัฒนธรรมการค้าขายพลเพื่อสร้างรายได้ การปลูกพลถูกสะสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ชาวบ้านในชุมชนใช้พลเป็นสื่อสร้างมิตรไมตรีระหว่างกันด้วยการแบ่งปันใบพลูที่ปลูกผ่านการบริโภค และเพื่อใช้ในการบุญประเพณีงานพิธีทางศาสนา นอกจากนี้วัฒนธรรมด้านการค้าพลของชุมชนต้นแบบได้มีการพัฒนาจากการปลูกเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นการปลูกเพื่อขายในประเทศและต่างประเทศ 2) วัฒนธรรมด้านการรักษาและการแพทย์ไทย ใบพลูนั้นนับได้ว่ามีคุณประโยชน์ที่เป็นพืชสมุนไพร ทั้งประเภทรักษาและยาภายนอก สอดคล้องกับ การศึกษาของ สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ ที่สรุปว่า ใบพลูมีสรรพคุณเป็นยาที่ใช้ประโยชน์ได้เสมือนยาสามัญประจำบ้าน และมีการปลูกนำไปสกัดน้ำหอมระเหยเป็นส่วนผสมของยา (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2561) และ 3) วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชนต้นแบบล้วนแต่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับธรรมชาติที่แวดล้อม เนื่องจากพื้นที่ถูกแวดล้อมด้วยภูมิธรรมชาติของภาคใต้ ชาวบ้านนำพลมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้พลในพิธีกรรมประเพณีเป็นเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมแทนสัญลักษณ์สื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และครูหมอหรือปราชญ์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมของชุมชนต้นแบบที่มีพลเป็นส่วนประกอบและมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมของคนในชุมชน ถือเป็นทุนวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าให้ประโยชน์ด้านจิตใจ และให้มูลค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม พลสามารถสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในชุมชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่ สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ ได้กล่าวว่า พลกับหมากเป็นวัฒนธรรมหนึ่งของสังคมไทยมาแต่ครั้งโบราณและเป็นที่นิยมทั้งชนชั้นสูงจนถึงประชาชนคนทั่วไป พลจะใช้เป็นส่วนประกอบในการ

ประกอบพิธีสำคัญ และเป็นสัญลักษณ์แทน ความเคารพนับถือมิตรภาพ (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒน์ภูมิ, 2561) แม้ว่าทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนต้นแบบจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับคนในชุมชนมานาน แต่การพัฒนาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในปัจจุบันได้ทำให้ระบบวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป คนรุ่นใหม่และรุ่นเก่าต่างถูกมอมเมาด้วยความต้องการทางวัตถุ การเปลี่ยนแปลง สู่ยุคเทคโนโลยีส่งผลให้วิถีชีวิตของในชุมชน ทรัพยากร วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เริ่มเลือนหายไป ทั้งที่อดีตสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้พึ่งพาซึ่งกันและกัน คนพึ่งพาธรรมชาติ เคารพสิ่งเหนือธรรมชาติ การไม่ได้มุ่งเน้นการอนุรักษ์ส่งเสริมและการสืบสานวัฒนธรรม จึงทำให้วัฒนธรรมเลือนหายไปตามระยะเวลา สอดคล้องกับการศึกษาของ อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์ ที่กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรมเปรียบเสมือนกลไกทางธรรมชาติที่ยกระดับขึ้นมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตของผสมผสานมิติของสังคมวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมของจิตใจที่สามารถทำให้ผู้คนเกิดการเชื่อมโยงร้อยจิตใจ เช่นเดียวกับในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา วัฒนธรรมภูมิปัญญาการปลูกพลูได้รับความสนใจปลูกลดลง คนรุ่นใหม่ไม่สนใจอาชีพปลูกพลูทำให้ภูมิปัญญาขาดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น พี่ใบพลูจึงมีโอกาสสูญหายไปจากชุมชน ซึ่งเป็นไปได้ว่าในอนาคตเยาวชนคนรุ่นใหม่จะรู้จักพืชชนิดนี้น้อยลง (อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์, 2561) ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสืบทอดอนุรักษ์พืชใบพลูไว้ด้วยการฟื้นฟูการปลูกพลูในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา แต่อย่างไรก็ตาม ก่อนทำการฟื้นฟูจำเป็นต้องหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพลูและภูมิปัญญาการปลูกของชุมชน เพื่อให้เข้าใจและทำให้เกิดการรับรู้และตระหนักในคุณค่าก่อนทำให้เกิดมูลค่า อีกทั้ง ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษของชุมชนจะทำให้เกิดคุณค่าทางจิตใจแก่คนในชุมชนต้นแบบ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกัญญารัตน์ แก้วกมล ที่สรุปว่า ทุนทางวัฒนธรรมมีมูลค่าและคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม การนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาชุมชนนับเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง (กัญญารัตน์ แก้วกมล และคณะ, 2563) และสอดคล้องกับนิภาวรรณ เจริญลักษณ์ ชีรศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ และนรินทร์ สังข์รักษา ที่สรุปว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งของระบบจารีตประเพณีมีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และนำวัฒนธรรมมาเป็นฐานของกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูจะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนายั่งยืน (นิภาวรรณ เจริญลักษณ์ และคณะ, 2561)

การนำทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพลูมาเป็นแนวทางเพื่อฟื้นฟูการปลูกพลูของชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลา สามารถสรุปแนวทางได้ ดังนี้ คือ 1) ส่งเสริมการนำความรู้วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับใบพลูของชุมชน ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาการปลูกพลู คุณค่าของพลูในทางพิธีกรรม คุณค่าของพลูในด้านการแพทย์ และมูลค่าพลูทางการสร้างรายได้ ถ่ายทอดไปสู่เยาวชนและคนรุ่นใหม่ในชุมชนต้นแบบ สอดคล้องกับงานศึกษาของ อัญธิชา มั่นคง ที่สรุปว่า การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมว่า การที่จะทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จะต้องมีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และทำให้ประชาชนทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ประชาชนจะเกิดการรับรู้และยอมรับร่วมกันที่จะนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้าง ความเข้มแข็งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (อัญธิชา มั่นคง, 2560) 2) การแสวงหาความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ โรงเรียน และสถาบันศึกษา ให้เข้าร่วมสนับสนุนแผนการฟื้นฟูการปลูกพลูทั้งเชิงนโยบายและการปฏิบัติ การที่มีหน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุนจะทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจในประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้น ทำให้เกิดการนำเอาวัฒนธรรมมาพัฒนาให้เกิดคุณค่าและมูลค่า สอดคล้องกับงานศึกษาที่ผ่านมาของ ขวดี โกศล ที่สรุปว่า การพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิผลจะต้องสร้างให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องอาศัยทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นฐาน ชุมชนใดที่มีความตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ ของสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชน ชุมชนนั้นก็จะสามารถนำของสิ่งนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมได้ดี และการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรม จะต้องจัดการโดยประชาชนในพื้นที่ด้วยแนวคิดการมีส่วนร่วม และนำภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ภาครัฐราชการ และภาคเอกชน เข้ามาช่วยกันบูรณาการทางความคิด โดยรัฐมีหน้าที่สนับสนุน (ขวดี โกศล, 2561) และ 3) ส่งเสริมและผลักดันการสร้างกลุ่มอาชีพปลูกพลูใน

ชุมชนต้นแบบ เพื่อสืบทอดรักษา ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไม่ให้เกิดการสูญหาย การรวมกลุ่มจะทำให้อาชีพเกิดความเข้มแข็งและมั่นคง และ 4) พัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้พืชใบพูลของชุมชนต้นแบบ เป็นศูนย์กลางจัดการองค์ความรู้และกระจายถ่ายทอดความรู้ให้คนในพื้นที่และนอกพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และเป็นสถานที่สำหรับสร้างความตื่นตัวให้แก่คนในชุมชนเพื่อฟื้นฟูการปลูกพูล ในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีท้องถิ่น โดยใช้ทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพูลเป็นตัวเชื่อมกิจกรรม เช่น พิธีแห่ขันหมากพูลในงานแต่งงาน การแข่งขันเก็บพูลในงานบุญประเพณีประจำปี จัดประกวดพานบายศรีรับขวัญ สถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากใบพูล เป็นต้น สอดคล้องกับการศึกษาของ ขวัญเรือน บุญประกอบแก้ว และคัชพล และพิทักษ์ ศิริวงศ์ ที่สรุปว่า ทุนทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและการที่ชุมชนนำเอาทุนทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อแบบดั้งเดิมมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ชุมชนจะเกิดการเรียนรู้และเห็นคุณค่าประโยชน์ร่วมกัน อันจะนำไปสู่ความหวงแหนในสิ่งเหล่านั้น (ขวัญเรือน บุญประกอบแก้ว, 2562); (คัชพล จันเพชร และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2560)

สรุปและข้อเสนอแนะ

ทุนวัฒนธรรมของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทุนวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรมด้านประเพณีพิธีกรรม ทุนวัฒนธรรมทางการรักษาโรค เป็นพลังแห่งการพัฒนาและเป็นสิ่งที่ บ่งบอกถึงชีวิตและสังคม ทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชใบพูลของชุมชนต้นแบบ ประกอบด้วย 1) วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของพืชใบพูลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนต้นแบบในรูปของใช้เป็นของรับประทาน การใช้พูลสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวสร้างมิตรภาพ และการค้าขายพูลสร้างรายได้จากวัฒนธรรมภูมิปัญญาการปลูกพูลที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ 2) วัฒนธรรมด้านการรักษาและการแพทย์ไทย ใบพูลเป็นพืชสมุนไพรสมัยอดีตจึงมีการนำใบพูลมาใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ และในปัจจุบันนำใบพูลสกัดน้ำมันหอมระเหยเป็นส่วนผสมของยารักษาประเภทภายนอกและภายใน 3) วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชนต้นแบบ พูลถูกนำมาเป็นส่วนประกอบในงานพิธีกรรมทางศาสนาตามประเพณีและความเชื่อทั้งชาวพุทธ พราหมณ์ และมุสลิม ตั้งแต่อดีตมีการใช้พูลเป็นเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเนื่องจากพูลถือเป็นไม้มงคลที่ต้องใช้เพื่อความเป็นสิริมงคล ตามความเชื่อของคนในชุมชนต้นแบบ พูลจึงเป็นสื่อแสดงความรักต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทุนวัฒนธรรมทั้ง 3 ด้านได้สะท้อนยืนยันให้เห็นถึงคุณค่าของพูล พูลมีฐานะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหนึ่งของชุมชนต้นแบบที่มีอยู่และสามารถสร้างประโยชน์ได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือคนในชุมชนต้นแบบยังไม่เห็นคุณค่า ซึ่งส่งผลให้พืชใบพูลไม่เป็นที่รู้จักและชาวบ้านไม่นิยมปลูก ฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเรื่องพูล เปิดความคิดมุมมองจะทำให้เห็นว่าพูลสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชนต้นแบบและสามารถขับเคลื่อนการฟื้นฟูการปลูกพูลในชุมชนต้นแบบจังหวัดสงขลาต่อไป ซึ่งแนวทางการฟื้นฟูการปลูกพูลให้ยั่งยืนด้วยวัฒนธรรม ควรเริ่มจากการให้ความสำคัญกับบทบาทของครัวเรือนในชุมชนต้นแบบที่สมาชิก เกิดความตระหนักรู้มีความพร้อมทั้งกายและใจ ต้องอาศัยการประสานความร่วมมือกันของภาคีเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา และการพัฒนาศักยภาพชุมชนต้นแบบให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มีดังนี้ 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรกำหนดแผนโครงการส่งเสริมและสร้างศักยภาพชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งด้วยกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่า ประโยชน์ และมูลค่าของพืชใบพูล โดยกำหนดแนวทางการฟื้นฟูการปลูกพูลเป็นแผนงานประจำปีและบูรณาการเข้ากับงานประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ควรสร้างเยาวชนและคนรุ่นใหม่ ๆ ในชุมชนเกิดความตระหนักหวงแหนในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมพูล ให้เห็นถึงคุณค่าและมูลค่าของพืชใบพูล ทั้งในรูปแบบการเรียนการสอนเชิงวิชาการและรูปแบบทักษะปฏิบัติ 3) องค์การบริหารส่วนตำบลควรให้มีการจัดตั้ง

แหล่งเรียนรู้พืชใบพู่ เพื่อให้มีการสืบสานภูมิปัญญาการปลูกพู่และถ่ายทอดวัฒนธรรมพู่สู่สาธารณะ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป คือ 1) ออกแบบการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้กับเครือข่ายวิชาการในชุมชนท้องถิ่นด้านการศึกษาระดับฐานรากให้มีการบูรณาการวิจัยพินิจกับการเรียนรู้การสอนในชั้นเรียน เพื่อปลูกฝังเรื่องพู่ในฐานะพืชที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบของพิธีกรรมในประเพณีต่าง ๆ และในฐานะพู่เป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และ 2) ควรมีการวิจัยต่อยอดพัฒนาศักยภาพผู้ปลูกพู่ เพื่อให้การปลูกพู่ในชุมชนต้นแบบเกิดความเข้มแข็ง อย่างต่อเนื่อง เช่น การบริหารกลุ่มอาชีพ การจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การวางแผนทางด้านการเงินจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายในการปลูก

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูการปลูกพืชใบพู่ในชุมชนต้นแบบ จังหวัดสงขลา คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลที่เกี่ยวข้อง ท่านัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้อง โรงเรียน ประชาชนในชุมชนต้นแบบ ที่เปิดโอกาสให้คณะวิจัยได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน โดยให้ความร่วมมือต่อการดำเนินการวิจัยตลอดการทำงานเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สอว.) ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัยในงบประมาณ 2564 จึงทำให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาที่ดิน. (2564). แนวทางการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสม จังหวัดสงขลา. เรียกใช้เมื่อ 6 มีนาคม 2565 จาก <https://www.ddd.go.th/Agri-Map/Data/S/ska.pdf>
- กัญญารัตน์ แก้วกมล และคณะ. (2563). การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 11(1), 75-91.
- การศึกษานอกโรงเรียน. (2560). เยี่ยมแหล่งเรียนรู้การปลูกพืชผสมผสานบ้านพู่. เรียกใช้เมื่อ 19 มีนาคม 2565 จาก <http://sk.nfe.go.th/hatyai13/index.php>
- ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว. (2562). แนวทางการปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนบ้านวังหอน ตำบล วังอ่าง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 10 (ฉบับพิเศษ), 188-209.
- คัชพล จันเพชร และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2560). การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านขากแง้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี. Journal of Community Development Research Humanities and Social Science, 10(1), 111-121.
- จิรวรรณ ศรีหนูสุด และวนิดา ดิคำ. (2561). วัฒนธรรมหมากและการจัดการหมากของตำบล บางสวรรค์ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารมนุษยและสังคมศาสตร์, 10(2), 317-352.
- ชนิตร์นันท์ สุริยวิทยาเวช. (2562). จากยุทธศาสตร์ 20 ปีสู่ แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร ไทย ด้วยการบูรณาการการศึกษาเกษตร. วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม, 18(1), 240- 250.
- ชวดี โกศล. (2561). การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ของประเทศไทย. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย . มหาวิทยาลัยรังสิต.

- นิภาวรรณ เจริญลักษณ์ และคณะ. (2561). การศึกษาภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ พันธุ์พืชชีวิตชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่บ้านนครชัยศรี. สักทอง. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.), 24(1), 181-198.
- เปรมชัย จันทรจำปา. (2558). การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนคร สงขลา. ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารรัฐกิจ สาขาบริหารรัฐกิจ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วาสนา อาจสีลาภรณ์ และคณะ. (2563). ทุนทางวัฒนธรรมกับการส่งเสริมศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีไทยดำ บ้านวังน้ำ ตำบลวังยาง อำเภอกลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. วารสารพิบูล, 18(2), 269-287.
- ศูนย์ข่าวหาดใหญ่. (2560). ชาวทุ่งหวังปลูกพลูอินโดนีเซียสร้างรายได้เสริม ส่งออกต่างประเทศ. เรียกใช้เมื่อ 22 มีนาคม 2565 จาก <https://mgronline.com/south/detail/9600000033372>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการ ยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุธิดา พฤษ์อุตม. (2563). จังหวัดสงขลา ส่งเสริมการพัฒนาสมุนไพรแบบครบวงจร รองรับโครงการพัฒนาเมืองสมุนไพร (Herbal City). เรียกใช้เมื่อ 14 มีนาคม 2565 จาก <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG200811112619814>
- สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ. (2561). วัฒนธรรมการกินหมากในสังคมไทยสมัยก่อน. ใน วิรัตน์ ปิ่นแก้ว (ประธาน), งานประชุมวิชาการระดับชาติ (ครั้งที่ 10). มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม: นครปฐม.
- โสพิศ โพธิ์สุวรรณ. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมการทำสวนพลูปากหรามกับพลูวังไหลจังหวัด นครศรีธรรมราช. ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารรัฐกิจ สาขาบริหารรัฐกิจ. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อัญชิชา มั่นคง. (2560). บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 12(39), 90-100.
- อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์. (2561). แนวทางการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสินค้าทางวัฒนธรรมขนมทองม้วนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านยาง ตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 14(1), 7-25.